

N. F. S. Grundtvig og udtrykket ”Frihed, Lighed og Broderskab”. Et eksempel på Grundtvigs politiske metafysik

Indledning. Udtrykket ”Frihed, Lighed og Broderskab”

Frihed, Lighed og Broderskab (...) [disse] dybe og deilige Ord, som nødvendig finde Gienlyd i hver ædel Menneske-Barm (GP VIII, 164).

Udtrykket ”Frihed, Lighed og Broderskab” eller tilsvarende udtryk er ikke fundet i Grundtvigs prædikener før 1834 og ikke efter 1848. Grundtvig griber et slagord i tiden og kommenterer og definerer det i sine prædikener.

Året 1830 synes at udgøre et brud i Grundtvigs prædikener, når de forholder sig til samfundsmæssige eller politiske spørgsmål. Baggrunden herfor er antageligt den franske revolution i 1830 og dens eftervirkninger i Europa og i Danmark. Grundtvig griber tidens slagord og anvender det til at forklare sin egen teori om det sande og gode samfund, som han opstiller som en modtelse til verdens opfattelse. Pointen er, at frihed, lighed og broderskab udmærket kan bruges som en samlebetegnelse for det gode og sande samfund, men at verden helt har misforstået den sande mening med dette slagord.

Det er bemærkelsesværdigt, at Grundtvig griber dette slagord fra 1789 og fra 1830 og i al fald nogle steder anvender det på en positiv måde på trods af hans fundamentale uenighed med ideerne fra den franske revolution i 1789. I teorien kunne man have forventet, at Grundtvig blot havde afvist, at der kunne være noget positivt eller værdifuldt i dette slagord.¹

I forhold til det overvældende samlede tekstmateriale i Grundtvigs prædikener i 1820-, 1830- og 1840-erne findes der relativt få forekomster af slagordet ”Frihed Lighed og Broderskab” indbefattet beslægtede former som ”Friheden, Ligheden og Broderskabet”² eller ”Frihedens, Lighedens og Broderskabets Rige”³. I hele perioden fra 1821 til og med 1849 er kun fundet 19 forekomster af udtrykket. Der er ikke fundet en eneste anvendelse, omtale eller hentydning til udtrykket i nogen af Grundtvigs udgivne prædikener efter marts 1848.

De 19 fundne forekomster 1834-1848 fordeler sig således: i 1834 findes 7 forekomster i en prædiken⁴, i 1835 igen 7 eksempler også i en enkelt prædiken⁵, i 1839 en i en enkelt prædiken⁶, i 1840 igen en forekomst i en prædiken⁷, og i 1848 i alt 3 forekomster i en enkelt prædiken.⁸

Grundtvigs politiske metafysik drejer sig især om to spørgsmål:

¹ Jf. artiklen i Grundtvig-Studier 2012 om Grundtvig og naturalismen. GP og GPV refererer til udgivelserne af Grundtvigs prædikener 1832-1845.

² Denne bestemte form er kun fundet i GP VII, 326. Der er ikke fundet et eneste eksempel på, at de tre begreber optræder sammen i en anden rækkefølge som fx Lighed, Frihed og Broderskab. Det skal understreges, at de tre begreber enkeltvis optræder særdeles hyppigt i Grundtvigs prædikener i perioden 1821-1849. For eksempel optræder ”Broderskab” 54 steder. ”Frihed” optræder i denne periode 518 tekststeder, og ”Lighed” 194 steder i teksten i disse prædikener. Men antallet af den samlede kombination af frihed, lighed og broderskab er altså stærkt begrænset.

³ Udtrykket ”Frihedens, Lighedens og Broderskabets Rige”: optræder kun i GP VIII, 165, 166 og 168: ”Marie Bebudelses-Dag 1835”, hvor udtrykket til gengæld optræder fem gange.

⁴ GP VII, 326, 327 og 328: ”20de Søndag efter Trinitatis 1834”.

⁵ GP VIII, 164, 165, 166 og 168: ”Marie Bebudelses-Dag 1835”.

⁶ GP XII, 218: ”Christi Himmelfartsdag 1839”.

⁷ GPV I, 295: ”5te Onsdag i Faste 1840”.

⁸ ”3die Faste-Onsdag 1848”.

Hvad er et samfund overhovedet, eller hvad ligger der overhovedet i begreber som ”Samfund”, ”Fællesskab” eller ”det borgerlige Selskab” eller lignende begreber? Og: På hvilken måde kan vi tale om, at bestemte samfund eller fællesskaber er bedre eller mere udviklede end andre samfund?

Grundtvigs politiske metafysik indebærer, at bestemte egenskaber skal være til stede for, at vi overhovedet kan tale om et ”Samfund”, og derudover og herudfra indeholder Grundtvigs politiske metafysik en normativ teori: Et bedre eller sandere ”Samfund” er et samfund, som i højere grad lever op til de kriterier og de krav, som ligger i selve begrebet et ”Samfund”. Forskellige typer af samfund er ifølge Grundtvig bedre eller dårligere, mere eller mindre fuldkomne eller nærmere eller fjernere fra det, som er meningen, formålet eller det selvindlysende formål med et ”Samfund”. Grundtvigs politiske metafysik er i et vist omfang en slags analytisk deduktion eller filosofi.⁹

Note: ”Frihed, Lighed og Broderskab” uden for Grundtvigs prædikener

”Frihed, Lighed og Broderskab” eller tilsvarende udtryk er kun fundet ganske få steder i Grundtvigs forfatterskab uden for hans prædikener:

Bjørn 2007, 140: *Danskeren* den 3. februar 1849: Ordene frihed, lighed og broderskab anvendes nu i Danmark og i København på en uklar og ”udansk” måde. ”Betænksomme og veltænkende Folk” må vende sig imod dette slagord om frihed, lighed og broderskab, og de må vende sig imod tidens populære, men ”udanske” slagord om ”Republik” og ”Demokrati”: ”Da nu desuden Erfaring daglig [i februar 1849] kan lære, at mange forstaaer ved almindelig Frihed, Lighed og Broderskab hvad kun de Sletteste kan ønske, og hvad hverken det Hele eller de Fleste kan være tjent med, saa maa det raske Svar [postulatet, at de repræsenterer et fremskridt] snarere findes fortvivlet end trøsteligt, ikke blot for alle dem, der i borgerlig Forstand er eller har noget, men ogsaa for dem, der ønsker Danmark Lykke og Held med alt hvad som godt er”. - US VII, 566: *Haandbog i Verdens-Historien. Det Sextende Aarhundrede* 1843 om de revolutionære gendøbere i det 16. århundrede: ”Dog, det gamle Ord, at stakket Dands er snart sprunget, stadfæstedes endnu klarere i *Thüringen*, hvor *Gjendøbernes* Patriarch, Præsten *Thomas Münzer*, og Munken *Pfeiffer* havde deres Borgeleie i den fri Rigsstad *Mühlhausen*, og stod i Spidsen for en Hob Daarekiste-Lemmer, der vilde indføre fuldkommen ’Frihed, Lighed og Broderskab’; thi de spillede kun Mester i *fjorten Dage*, til Nedsablingen ved *Frankenhausen* midt i Mai”. - US III, 692: *Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i det Lutherske Tidsrum* 1817: Grundtvig angriber de revolutionære tanker om frihed, lighed og broderskab hos *Thomas Paine* og de franske revolutionære efter 1789. Han angriber deres ”jammerlige Skamskrifter” om samfundets og statens indretning. Ideen om frihed, lighed og broderskab er kun populær hos de uvidende masser og hos ”Mængden”. - US VII, 698: *Haandbog i Verdens-Historien. Tillæg. Det attende og nittende Aarhundrede* 1869 om den amerikanske revolution 1776 og dens politiske ideer og deres spredning til Frankrig: ”’*Frihed, Lighed og Broderskab*,’ som under Krigen havde været Løsenet i Nordamerika, det blev nu, med de hjemkomne franske Hjelpetropper, Løsenet i Frankerig, og allerede i det næste Aartiende (1790-1800) gienlød over Europa det forfærdelige Budskab fra *Frankerig*, at der var baade *Christendommen* og al *Standsforskiel* afskaffet, der herskede de Buxeløse (Sansculotterne) med Uhyret *Robespierre* i Spidsen, og der hyldede man aabenlyst en Skiøge som *Fornuftens Gudinde*. Denne Frihed var nu vel ingenlunde Livets, men Dødens Frihed”.

⁹ De ovenstående begreber er i nogen grad inspireret af sprogbrugen i Immanuel Kant: *Metaphysik der Sitten* fra 1797. Også med hensyn til den faktiske samfunds- og statsopfattelse er der overraskende ligheder mellem tankegangen i *Metaphysik der Sitten* og mange af Grundtvigs formuleringer.

Et "Samfund" er ikke en "Vrimmel", en "Sværme", en "Masse", en "Mængde" eller en "Hob"

Et "Samfund" eller et "Fællesskab",¹⁰ et "Rige", et "Hus" eller en "Stat" har en vis struktur, visse processer eller funktioner og et vist immanent mål, formål eller aristotelisk telos. En "Vrimmel" eller en "Sværme" kan overfladisk set ligne et "Samfund", men mangler helt eller i det væsentlige disse tre egenskaber.

Grundtvig kritiserer samtidens filosoffer og forfattere for at beskrive eller opfatte et "Samfund" som en "Vrimmel" eller en "Sværme", dvs. han kritiserer dem for at have en falsk teori om, hvad et menneskeligt samfund overhovedet er. I en "Sværme" eller "Vrimmel" agerer deltagerne på en selvklog og selvrådige måde, og alle hævder, at de er deres egne herrer, og at de ikke vil anerkende nogen herre, fader eller mester. Det fremgår tydeligt af nogle af Grundtvigs prædikener, at han med sine beskrivelser af hoben, vrимlen og sværmen hentyder til de samtidige liberale, oprørske eller anti-autoritære forfattere og politikere og deres samfundsopfattelse (for eksempel "Nyaars-Dag 1848").

Et sandt og ægte "Samfund" er en slags opdragelses-, dannelses- og læringsinstitution. Urskemaet i Grundtvigs prædikener er oftest samfundet mellem Jesus og disciplene eller mellem en mester og hans lærlinge eller disciple eller en faders samfund med hans sønner i en familie.

Hvis man er en sand kristen, må ens kristentro nødvendigvis medføre, at man forholder sig til samfundsspørgsmål ud fra bestemte kristne værdier og normer. Grundtvig formulerer en slags politisk teologi, hvor idealet, målet og normerne for det verdslige politiske samfund findes i strukturen, egenskaberne og normerne i den kristne kirke.¹¹ Men Grundtvig afviser ofte og energisk i sine prædikener efter 1847, at han skulle "sammenblende" det verdslige eller politiske med det kristelige, således som hans gamle våbenbroder, den danske teolog Andreas Gottlob Rudelbach (1792-1862) kritiserede ham for.

Man kan formode, at det, som de fleste mennesker i dag ville omtale som et "samfund" eller som "samfundet", ville Grundtvig betegne som en "Vrimmel", "Sværme" eller "Masse" altså som et slags anti- eller ikke-samfund.

I sine prædikener anvender Grundtvig ofte de løsrevne eller "afrevne Blade der flyger for Vinden" som et billede på en "Sværme" eller "Vrimmel". Dette billede skal udtrykke et slags kaos, en uorden eller ikke-orden. At befinde sig uden for "Samfundet" eller uden for et "Samfund" er i princippet at være fortabt nemlig at være uden adgang til vækst, moralsk forbedring, læring, goder og ressourcer. De, som endnu ikke er blevet deltagere i et sandt "Samfund", er som enkerne og de faderløse i de bibelske tekster.

Baggrunden for, at man engang kan blive et frit og befriet menneske, består i, at man begynder med at lade sig tvinge, begrænse og binde altså afgiver en form for vilkårlig handlefrihed. Mennesker beviser deres sande menneskelighed ved at lade sig binde af og ved uden modstand og uden forbehold at underkaste sig den sociale og moralske orden, tugt og disciplinering i et sandt

¹⁰ Ordet "Samfund" er ikke overraskende et af de mest hyppige ord i Grundtvigs prædikener. Ordet optræder 693 gange i hans prædikener 1821-1849 og 1854-1856. Til sammenligning forekommer "Fællesskab" kun 206 steder. Andre begreber, som refererer til det samme som "Samfund" eller "Fællesskab" bortset fra ordet "Rige", optræder meget mere sjældent. Udtrykket "det Borgerlige Selskab" eller det "borgerlige Selskab" er fundet 15 steder i disse prædikener. Det er interessant, at "det Borgerlige" eller "borgerlige Selskab" kun optræder 4 gange efter 1840. Grundtvig synes at mene, at udtrykket bliver umoderne eller upassende efter ca. 1840. Udtrykket optræder kun eet eneste sted i hans prædikener 1847-1849 og 1854-1856.

¹¹ Kristus har sagt den fulde og fuldstændige "Sandhed" "baade om" "de jordiske Ting" og om "de himmelske Ting". Jf. for eksempel GP V, 233. Udtrykket optræder mere end 100 steder i Grundtvigs prædikener i perioden fra 1820- til 1840-erne og er en slags nøgle til hans "politiske teologi".

”Samfund”. Dyrene – ”de Umælende” – lever deres naturbundne liv på en magtesløs, dyrisk og statisk måde i en slags ”Vrimmel” eller ”Sværmm”. De er af deres natur bestemt til at gentage sig selv til dommens dag. De kender intet til værdighed, værdi, ære, skam, dyd, godhed, stræben, lydighed eller selvopofrelse for det fælles bedste. De lever uden for ethvert slags ægte ”Samfund”. Den samfundsopfattelse, som forfægtes af de moderne oprørske, liberale eller samfundskritiske forfattere, forvandler samfundet til noget umenneskeligt eller ikke-menneskeligt, hvor godheden, den indbyrdes kærlighed, værdigheden og det sandt menneskelige næsten bliver en umulighed.

Et ”Samfund” har en vis hierarkisk struktur eller ”besynderlig Indretning”¹²

Et ægte ”Samfund” består i skemaet analytisk af to agenter i form af en slags faderlig og sønlig agent.

En faderlig eller mesterlig agent har tre funktioner: Han er herre og magtudøver, han er opdrager og underviser, og han er beskytter og frelser, eller han medvirker med sine handlinger til deltagernes frelse, vækst, fremmelse og fremgang.

Den faderlige eller mesterlige agent udtrykker, eksemplificerer eller inkarnerer samfundets værdier og dyder. Mesterens, faderens eller herrens ånd er eller skal engang blive hele samfundets ånd, drivkraft og norm.

Et ægte ”Samfund” kan ikke eksistere uden en mægtig og i princippet ”knusende” ”Over-Magt” dvs.. en stærk kontrollerende, adfærdsregulerende og opdragende centralmagt. Uden en mægtig og myndig centralmagt vil de naturlige onde impulser og urene begærigheder i den menneskelige natur forvandle samfundet til et ikke-samfund, et anarki, en ”Sværmm” eller en ”Vrimmel”.

Et sandt ”Samfund” består af nogle, som er klogere, bedre og stærkere end andre, og af dem, som er bestemt til at byde, og dem, som er bestemt til at lyde, nemlig forskellen mellem ”de Befalende” og ”de Adlydende”¹³. Den moderne mentalitet og tankegang, som breder sig i 1830- og 1840-erne, er et udtryk for ”Sværmmens”, ”Mængdens” og ”Vrimlens” ”slaviske” tænkemåde og benægter nødvendigheden af ethvert ægte ”Samfunds” hierarkiske eller faderlige struktur.¹⁴

Et ”Samfund” har visse givne processer eller funktioner

Grundtvig udtrykker i sine prædikener en udpræget dynamisk samfundsopfattelse. Et samfund er ikke primært defineret ved statiske, juridiske eller formelle love eller regler, men ved den interaktion og ved de samfundsmæssige processer, som foregår i samfundet.¹⁵ På samme måde som en faders opdragelse af sine børn ikke er defineret ved regler eller love, men ved den faktiske opdragende proces.

¹² GP VII, 328.

¹³ GP VIII, 168: ”Marie Bebudelses-Dag 1835”.

¹⁴ Verdens vise mestre og politiske tænkere angribes ofte i Grundtvigs prædikener for at være domineret af en ”slavisk” tænkemåde. Et malende eksempel er hans prædiken fra 1840 i GPV I, 432-436. Det ”slaviske” viser sig ved, at man altid skriger på individuel frihed og ikke har nogen naturlig tillid eller hengivenhed til den faderlige og foresatte øvrighed. Den ”slaviske” tænkemåde er altid mistroisk over for regeringen og er bange for, at den personlige såkaldte frihed bliver truet eller krænket, hvis statsmagten bliver for mægtig eller dominerende. Jf. også GP XI, 303-307 og GP XII, 199-204.

¹⁵ Grundtvig anvender en del steder i sine prædikener udtrykket Danmarks ”Forfatning”, den danske ”Forfatning” eller ”Forfatningen” i Danmark. Ordet ”Forfatning” bruges her om den faktiske materielle og ikke-materielle tilstand i en stat eller i et rige. Ordet bruges ikke i den nutidige betydning af en formel retlig forfatning eller konstitution for et land eller en stat. Grundtvigs prædiken ”3die Faste-Søndag 1848”, som citeres nedenfor, udgør muligvis en undtagelse i forhold til den sædvanlige brug af ordet ”Forfatning” i hans prædikener.

Det, som adskiller et "Samfund" fra en "Sværøm" eller "Vrimmel", er, at dette "Samfund" muliggør en gradvis forandring af deltagernes moral, evner, kraft, viden, dyd og godhed. De opnår hen ad vejen en ny form. Deres fader, herre eller mester "vinder Skikkelse" i dem. Billedigt talt bevæger de sig centripetalt fra en cirkels periferi til denne cirkels midtpunkt, som udgøres af deres mønster, ideal eller mester.

Samfundet reproduceres og transformeres ved, at dets medlemmer gennemløber en "Løbebane", og i og med, at de gør fremskridt hen imod målet, sker der samtidigt en transformation af samfundet eller det hele legeme. Der er et dialektisk forhold mellem samfundets transformation, vækst og modning og deltagernes personlige vækst, modning og "Forfremmelse". Deltagerne får i løbet af denne proces en stigende værdi, fortjeneste, menneskelighed og værdighed. De bliver stadig mere værdifulde i forhold til samfundets iboende værdier.

Det er ikke tilstrækkeligt for et godt og ægte "Samfund", at det har en fast struktur, lagdeling eller opbygning. Et "Tyrannie" eller et "Despotie" har en stram struktur, men er ikke et sandt "Samfund". Et godt samfund kræver, at der findes bestemte processer eller funktioner i samfundet nemlig sådanne processer, hvor deltagerne hen ad vejen vokser i dyd, godhed og kærlighed og i kraft, dygtighed og styrke og i viden, kundskab og visdom. Sådanne processer findes ikke i et "Despotie" eller i et "Tyrannie", fordi de, som er konger og herskere i sådanne samfund, ikke er tilstrækkeligt dydige og ikke har den rette faderlige indstilling og den fornødne kærlighed til undersåtterne.¹⁶

Når man bliver en deltager i et "Samfund", bliver visse former for adfærd og visse goder mulige. For deltagerne modsat for dem, som er uden for "Samfundet", er visse ting og værdier mulige, passende, naturlige, rationelle og nødvendige. De værdier og goder, som findes inden i et "Samfund", er uforståelige, utilgængelige og usynlige for de mennesker, som befinder sig uden for dette "Samfunds" grænselinje.

Et "Samfund" har et vist forud givet, immanent eller for alle deltagere selvindlysende mål, formål eller telos

Enhver ægte søn stræber efter engang at blive som sin fader, ligesom enhver sand discipel stræber efter engang at opnå sin mesters natur, evner, visdom, kraft og kompetencer.

I løbet af deres løbebane bliver deltagerne stadig mere lig med deres ideal, mønster eller mester, og på den måde bliver de stadig mere lig med hinanden. De bliver stadig mere ensformede efter deres mesters form og skikkelse og stadig mindre særegne eller individuelt forskellige.

De værdier og det mål, som er efterstræbelsesværdigt, og det, som er det fælles bedste, er noget givent, selvfølgeligt, selvindlysende og immanent i systemet. Det er ikke noget, som dybest set behøver at blive diskuteret eller afgjort ved debat, kamp eller partistridigheder. Det er et spørgsmål om oplysning, visdom og viden.¹⁷

¹⁶ En af pointerne i Grundtvigs prædikener i årene op til 1848 er, at hvis de moderne tanker om samfundet sejrer, vil samfundet blive forvandlet til et despoti, fordi det gamle faderlige eller opdragende element i et sandt samfund vil blive undermineret i en sådan moderne samfundsformelse. Populært sagt kan Grundtvigs tanke gengives således: Hvis massesamfundet og hvis den liberale, anti-feudale eller demokratiske tankegang sejrer, vil samfundet gå i opløsning og ende i et tyranni, fordi et sådant samfund er gennemsyret af en fuldstændig eller fundamental værdi-skepticisme og værdi-relativisme.

¹⁷ Grundtvigs prædikener udtrykker på sin egen måde de opfattelser, som man i filosofien sædvanligvis kalder den moralske realisme og den værditeoretiske kognitivism.

Et "Samfund" er etableret ved et primært initiativ af en fader eller konge eller af en faderlig, mesterlig eller kongelig agent

Et "Samfund" etableres ved et oprindeligt initiativ af en slags kongelig agent. Folket er de udvalgte nemlig dem, som er kåret og udvalgt af den kongelige agent til at være hans folk. Grundtvigs skema stammer øjensynligt blandt andet fra Herrens udfrielse af israelitterne i Egypten og fra Jesu kaldelse af disciplene. Den himmelske konge udvælger israelitterne som sit folk eller ejendomsfolk, befrier dem af trælle-åget og fører dem til det forjættede land. De følger kraften, magten, godheden og lyset. De befries fra deres oprindelige "slaviske" eksistens og tænkemåde. En konge eller en faderlig agent etablerer samfundet, værner, opretholder og bestyrer det og lyksaliggør samfundets medlemmer. Et godt samfund afgøres ikke af, i hvor høj grad borgerne besidder individuelle rettigheder, som de kan gøre gældende imod den centrale statsmagt, men af, i hvilket omfang de er dydige, kærlige, oplyste og lykkelige.

En rent kvantitativ undersøgelse viser, at Grundtvig i sine prædikener anvender ordene "Konge", "Kongerige" og "kongelig" med en klart større hyppighed i kirkeårene 1846-1847, 1847-1848 og 1848-1849. Også en række andre tilsvarende ord som "Majestæt" og "majestætisk" optræder betydeligt oftere i disse kirkeår sammenlignet med det, som er almindeligt i Grundtvigs prædikener i 1820- og 1830-erne. Grundtvigs pointering af det kongelige kan muligvis forklares ved tidens tiltagende liberale politiske kritik af det enevældige system i Danmark.¹⁸

Hvorfor søger det enkelte menneske at blive et medlem af et "Samfund"?

I princippet eller i teorien beslutter enkeltmanden sig ifølge Grundtvigs prædikener for at søge ind i et "Samfund". Mange af de "Verdslig-Vise" mener, at det gør enkeltmanden for at opnå, at hans individuelle rettigheder og såkaldte frihedsrettigheder bliver bedre sikret. Ifølge Grundtvig er motiver dog et andet, eller det burde være et andet.

Man søger ind i et "Samfund" for at komme ud af sin oprindelige uvidenhed, manglende godhed, magtesløshed, frygtsomhed og mangel på duelighed og dygtighed. Man er kommet ind i et "Samfund" for at blive et andet og bedre menneske. I et "Samfund" møder man nogen eller nogle, som er større, bedre og klogere, og som er kommet længere på dydens lange vej, og man får en mulighed for at forandre sig og blive ligesom dem. Så længe man befinder sig uden for et "Samfund", har man ikke disse muligheder. Man er fortabt i en slags dyrisk statisk naturtilstand. Man har ikke nogen fader eller mester, og derfor har man heller ikke noget ideal at stræbe efter, og man er uden for et system, som kan hjælpe en med at nå målet eller menneske-målet.

Beslutningen om at indtræde i et "Samfund" begynder i princippet med, at man føler en slags skam over sig selv og sine urene gerninger. At gå ind i et "Samfund" er en slags omvendelse. Nogle af dem, som befinder sig inden for rammerne af et givet "Samfund", lever ikke op til de naturlige krav, som et sådant "Samfund" nødvendigvis må stille, og derfor bør de forlade dette samfund og gå et andet sted hen. De værdier, som man underlægger sig, når man træder ind i et samfund, er ikke ens egne værdier, tanker eller naturlige holdninger. Man konfronteres med noget, som er bedre, større og mere sandt end det, som man selv repræsenterer. Man får en mulighed for at komme bort fra sig selv og fra sit eget og hæve sig op over sit oprindelige selv, det naturlige medfødte selv med dets egenkærlighed, selvrådighed, begær og lyster. Man kan kun ofre sig for noget, som er højere, hvis

¹⁸ En statistisk opgørelse viser, at Grundtvig i sine prædikener anvender bestemte ord og udtryk med en stigende hyppighed i 1840-erne op til 1848-1849. Han taler stadigt oftere om selvbeholdning, bånd og om nødvendigheden af at binde og underkaste sig. Han taler stadigt oftere om de faderlige dyder, om faderligheden og om hjerteligheden, som er folkets hengivenhed, trofasthed og kærlige følelser til dets konge og foresatte øvrigheder. Han angriber i stigende grad den "slaviske" tænkemåde, selvklogskaben, oprørskheden, indbildskheden, barnagtigheden og selvrådigheden.

man er et medlem af et samfund, og man kan kun blive mere dydig og kærlig og mere menneskelig ved at opofre sig selv og sine egne værdier og interesser.

Når man bliver et medlem af et "Samfund", bliver visse ting mulige, som hidtil ikke var mulige. Når man er et medlem af et "Samfund", er visse tanker, følelser, handlinger og reaktionsmåder mulige, passende, naturlige, gavnlige og nødvendige. Man får en anden slags eksistens, når man bliver et medlem af et samfund, og man får nye normer. I et samfund er det på engang både muligt, passende og nødvendigt at vise kærlighed, respekt, hengivelse og selvopofrelse for dem i samfundet, som er større, bedre og klogere, end man selv er. Ved at gøre det gode, det kærlige og selvopofrende, opnår man en voksende frihed, befrielse og godhed. Man er kommet ind på dydens smalle vej, og man nærmer sig målet skridt for skridt. Vejen kan være tung og tornestrøet, men man er i det mindste kommet ind på den rigtige vej og på den rigtige løbebane, som fører eller overhovedet kan føre til målet.

Note om parallelterne i Grundtvigs prædikener mellem det kristne og det verdslige "Samfund":

Et samfund er et samfund, en konge er en konge, et rige er et rige og en stat er en stat

Kristus er i Grundtvigs prædikener en konge i et rige og i en slags statsdannelse. Grundtvig taler om menigheden som et rige og en stat, og han drager ikke sjældent paralleller til den samtidige danske enevældige stat.

Menigheden er en social hierarkisk orden, og den ideale mandige kærlighed, som de kristne disciple skal stræbe efter at virkeliggøre, udtrykker sig i lydigheden, offerviljen og kærligheden til Kristus, som er herre og konge i det kristne rige, på samme måde som en mandig adfærd og kærlighed i de verdslige stater viser sig ved en lydighed, hengivenhed, troskab og kærlighed til rigets konge og statens herre. Virkelig kærlighed er kun mulig inden for en social orden. Mennesket er ikke en Abekat. Kun ved en mandig adfærd og hengivenhed beviser et menneske sin værdifuldhed, værdighed og menneskelighed. Kun i det faderlige myndighedssamfund gives der nogen virkelig frihed, menneskelighed og menneskelig værdighed, og det, som karakteriserer det faderlige samfund, er netop agenternes mandighed og mandige og faderlige kærlighed. Læreembedet er hos Grundtvig et afgørende organ og lem på Jesu Kristi legeme. De sande kristne præster er en del af Herrens "Regiering", og de er Herrens "Embedsmænd" og "Befalings-Mænd", der på en selvopofrende måde som Moses i ørkenlandet fører det kristne folk frem til målet. Sml. også tanken i GPV V, 374-375: "24de Trinitatis-Søndag 1843" om, at Herrens embedsmænd som sande kristne præster og hyrder er "Forældre" og "Ældste". Jf. også Grundtvigs tanker om de kristelige præster som uundværlige autoritetspersoner og embedsmænd i GP VII, 189-190: "2den Søndag efter Paaske 1834". Uden præstelige myndigheds personer ville det kristelige liv ikke være muligt. Kristenlivet og dets dyder forudsætter en hierarkisk social orden: "Ligesom nemlig enhver Konge haver Befalings-Mænd, han udsender i Riget med Fuldmagt til, paa strængt Ansvar, at handle i hans Navn, saaledes gjør Christus naturligviis ogsaa, maa saameget mere gjøre det, da han er selv usynlig, hvorfor ogsaa Hans Regiering kun blev som en Skygge, hvor Man enten Intet vilde vide af Hyrder og Lærere eller vilde gjøre dem selv. Men just fordi det er nødvendigt, at der maa være (...) Hyrder og Lærere, udsendte i Herrens Navn med hans Fuldmagt til Embedets Gierning, just, fordi det er nødvendigt, naar [hvis] hans

Rige virkelig skal bestaae og [hvis] hans Hjord [skal] fødes, *just derfor* er det blevet et almindeligt Ordsprog i Menigheden, at der er kun een Hjord og een Hyrde; thi det trænge baade Hyrderne og Hjorden til idelig at mindes om, saa der ikke skal blive saamange Hjorde som der er Marker, saamange Riger som der er Folkefærd, og tilsidst saamange Christenheder, som der er Sogne". Verden benægter i sin selvrådighed og selvklogskab, at den kristne kirke skal have en sådan myndighedsstruktur. Sml. også Brandt 1880 II, 429 (den 13. søndag efter trinitatis 1871): Helliggørelsen afhænger af fire sideordnede faktorer eller ressourcer i menigheden: "Lærerstanden", "den hellige Skrift" og "Herrens egne Indstiftelser", dåben og nadveren. Thaning 1963, 645 fremhæver modsat, at Grundtvig efter 1832 tog afstand fra enhver form for "høj Kirkelig" opfattelse af den kristne kirke.

"Frihed, Lighed og Broderskab": Citater fra Grundtvigs prædikener 1834-1848:

Tyvende Søndag efter Trinitatis 1834

(GP VII, 324-329)

Men ligesom det nu var Herrens Lyst at ligne sit Rige ved allehaande jordiske Ting, som det naturlige Menneske kiendte og forstod, saaledes maa det ogsaa være vores, og hvad der paa denne Vei ligger os nærmest er Rigerne af denne Verden, thi skiøndt Christi Rige er ikke deraf, saa er det dog deri og maa derfor nødvendig have en Side, hvorfra det verdslig kan betragtes og derved almindelig sees i sin mageløse Glands. (...)

Først vil vi nu sammenligne Beskrivelserne, Herren og Verden giver hver af sit Rige, naar det skal være dem tilpas, thi kan vi end ikke være slet saa beskedne som Verden, der fradømmer selv sit Yndlings-Rige [Frankrig] næsten al Lighed med det store Mønster, den har for Øie, maae vi dog, for at følge Sandhed, indrømme, at der ogsaa fattes meget i, at Christi Rige hos os svarer til Beskrivelsen deraf i vore hellige Bøger, saa den egenlige Forskiel kun er, at medens Verden skylder hele Skylden for sit Riges Ufuldkommenhed paa Kongen, paa Regieringen og en uundgaaelig Skæbne, give vi Undersaatterne og dermed os selv hele Skylden, medens vi lovprise Kongen [tvetydigt?] og alle Regieringens Foranstaltninger som uforbederlige (...)

Friheden hos os er nemlig ikke Frihed til at rase som et vildt Dyr, til at tyrannisere sine Medborgere eller gjøre Oprør i Riget, men Frihed til at afgjøre med sig selv, om han vil være Borger i Riget eller ikke og, naar han vælger det og holder Pagten, Frihed fra al muelig Tvang,

thi en hellig, naadig og almægtig Konge
baade kan og vil skiænke sit Folk Retfærdighed, Fred og Glæde,
og med Tro, Haab og Kiærlighed vil Frihed, Lighed og Broderskab blomstre i hans Rige. (...)
Her gaaer det os nemlig ingenlunde som Verden, der finder, den først maa vende
op og ned paa alle Indretninger, før de kan svare til deres Hensigt, hvoraf Følgen
sagtens nu som før vil blive grændseløs Forvirring, der kun kan hæves ved
almindeligt Slaveri i Frihedens Sted, der vel giver Lighed i Ulykke men Bitterhed for Broderskab
(...)

Marie Bebudelses-Dag 1835

(GP VIII, 164-168)

Frihed, Lighed og Broderskab, det var, hvad Verden gienlød af i vor Opvext, og hvad
den for Alvor synes at ville arbejde paa i vor Alderdom, skiøndt der aabenbar ingen
Ting er, som Verden forstaaer sig mindre paa eller findes meer ubekvem og uskikket
til. Det er imidlertid dybe og deilige Ord, som nødvendig finde Gienlyd i hver ædel Menneske-
Barm (...)

Det kan derfor i vore Dage vel gøres behov, hvad altid vilde være sømmeligt til
Herrens Ære, at oplyse, hvorledes Verden er kommet til det deilige, indtagende Løsen,
der passer saa ilde med dens Tænke-Maade og daglige Vaner, at det umuelig kan
være oprundet i Dens eget Hjerte (...)

Vi sige med Rette, at det eneste Frihedens, Lighedens og
Broderskabets Rige, der har været og kan komme paa Jorden, det er Riget, som
Engelen Gabriel bebudede i Dagens Evangelium, og som den Hellig-Aand skabde
med den Davids Søn, der skal være Konge over Jakobs Huus evindelig. Ligesom der
nemlig staaer skrevet, at hvor Herrens Aand er, der er Frihed, hos Herren som hos
hans Fader er ingen Persons Anseelse og Gud kalder hele sit Folk sine Sønner og
Døttre, ligesom det staaer skrevet i Herrens Bog, saaledes stadfæstedes det ogsaa
kiendelig i Herrens Menighed, fornemmelig i Dens første Tider, da den ret aabenbar
udgjorde et Christen-Folk, der knælede for Kongen ved Guds høire Haand og
besjæledes af Hans Aand (...)

hvor Verdens Friheds-Planer lykkes, thi der afskaffes den [Friheden] eller, hvad der er det
Samme, afvæbner Selv-Raadigheden den Over-Magt, der er sat af Gud til at beskytte
det Gode og straffe det Onde, i en Øvrighed, der ikke bær Sværdet forgiæves. Hvor

nemlig Øvrigheden er magtesløs, der spiller det Onde Mester, hvor Mængden faaer Lov at raade sig selv, der er de Godes Hænder bundne og der er Djævelen løs (...)
 Da nu ingen Forskiel er kiendeligere og for Mængden ubehageligere end den mellem de Befalende og de Adlydende, de Rige og de Fattige, saa stræber de først at udslette den, men da det er umueligt, saa skeer kun derved at de Værste, og de Frækkeste komme til at raade og de største Røvere bliver de Rigeste, og hvad Lighed de da stræbe at indføre, kan vi let forstaae, thi de vil naturligviis for deres egen Fordeels og Roligheds Skyld, at alle Andre skal være ligesaa slette som de [selv er] (...)
 at de Christne aldrig blev bittre hadede og forfulgte, og nægtede alle Menneske-Rettigheder, end hvor Verden arbeidede ret paa sin Frihed og Lighed (...)

Note om begrebet ”Menneske-Rettigheder” i Grundtvigs prædikener

Hvis en borger i et sandt ”Samfund” har en ”Ret” eller ”Rettighed”, skyldes det, at han har gjort sig fortjent til en sådan rettighed, og det skyldes, at han har modtaget denne ret eller rettighed som en gave eller æresbevisning fra oven dvs. fra samfundets ledelse. Tanken om, at der skulle findes naturlige individuelle rettigheder som fremført i dele af oplysningsfilosofien kritiseres hyppigt og energisk i Grundtvigs prædikener især i 1840-erne. Det er både selvklogt, selvrådigt og ukærligt at skribe på individets påståede umistelige, evige eller naturlige rettigheder. Et menneskes eventuelle ”Rettigheder” er noget, som han har modtaget som en gave ved en udkårelse fra en stærkere agent. Jf. GPV III, 84, GPV I, 432-436, ”6te Søndag efter Trinitatis 1846” og GP XII, 327. Jf. ”11te Søndag efter Trinitatis 1847”: ”Vi behøver ikke at sige hinanden, at store Indbildninger om sig selv, om sin egen Fornuft og Forstand, sine egne Rettigheder (...) det er netop vore Dages store Lyde, som truer med aldeles at forstyrre det borgerlige Selskab og nedbryde det menneskelige Samfund¹⁹, og at denne Tænkemaade er aldeles uforligelig med Christendommen, det følger (...) klarlig af hele Christendommens Beskaffenhed”. Samtidens krav og påstande om, at der findes umistelige individuelle rettigheder er ukristelige, oprørske og ukærlige og i strid med kristendommens ånd. – Det er højst bemærkelsesværdigt, at der i alle Grundtvigs prædikener i 1848 og 1849 ikke findes en eneste positiv omtale eller overhovedet omtale af de borgerlige frihedsrettigheder, som blev gennemført med den danske politiske marts-revolution og med junigrundloven 1849.

Anden Søndag efter Paaske 1845

(GPV VII, 160-165)

Saaledes var der kiendelig af allehaande Folk under Himlen i den hellige almindelige Kirke samlet een Hjord med een Hyrde,
 og selv nu [1845], da det synes at gaee

¹⁹ Udtrykket ”det menneskelige Samfund” er kun fundet dette ene sted i alle Grundtvigs prædikener 1821-1849 og 1854-1856. Udtrykket er heller ikke fundet i de af hans prædikener efter 1860, som er udgivet.

med Herrens Folk, Samfund og Menighed, som det gaaer med alle store Samfund, Riger og Broderskaber nuomstunder [i Europa], at de opløses mere og mere, Dag fra Dag, idet hver søger sit Eget og Faa det Heles Bedste, Alle vil gaae i Spidsen, og Ingen følge efter, Alle byde, Ingen lyde²⁰ (...)

Marie Bebudelses-Dag 1848: Lørdag den 25. marts 1848²¹

Det er ogsaa soleklart at denne Christen-Folkets mageløse Tryghed under alle Omskiftelser ret maa være følelig og ret maa blive skattet i saadanne stormende og brusende Tider, som der nys er kommet over Jorderig, just da alle Fyrsterne sagde til hverandre: her er Fred og ingen Fare²², ja, i saadan en Tid, der vender op og ned paa hele Verden, leger med Throner og Fæstninger og staaende Hære, som Vinden med Avner og de brusende Bølger med Sivet, i en saadan Tid, da verdslig Styrke og Afmagt, Klogskab og Daarskab, skifte Plads og skifte Navn allevegne²³,

saa det nytter ikke meer at raabe til hvem der staaer: see til, du ikke falder! da alt hvad Verden kalder Forsynlighed, skuffer, da løfte de Christne med rette Hovedet iveiret og prise deres Konge, som har forudseet alt, forudsagt ogsaa disse forvirrede Tider, men

befæstet sin Throne, saa den staaer urokkelig, beskærmer sit Rige, saa der er hverken Skrig eller Oprør,²⁴ og der sætter ingen Fiende sin Fod, der herske Freden, der pleies Retten, der blomstrer Glæden uafbrudt, fordi hans Riges Spir er et ret Spir, [fordi] hans Folks Retfærdighed, Fred og Glæde er i den Hellig-Aand, i Sandhedens Aand, som Ingen kan modstaae og i Kiærlighedens Aand som har alt hvad Hjertet begjærer. Saaledes er det i Sandhed, og det skal altid udraabes til Ære for den Kongernes Konge (...)

3die Faste-Søndag 1848: Søndag den 26. marts 1848:

Ja m. V. ligesom vi [i] vort naturlige Fæderneland kiende hinanden paa det fælles Modersmaal, som levende udtrykker vore Tanker og Følelser, saaledes kiender de Christne hinanden paa Troes-Bekiendelsen, som er deres aandelige Modersmaal²⁵ (...) ligesom ethvert Tungemaal har en egen Lyd og

²⁰ Udtrykket at "Alle vil gaae i Spidsen, og Ingen følge efter, Alle byde, Ingen lyde" optræder i forskellige variationer et stort antal steder i Grundtvigs prædikener mellem 1832 og 1849. Udtrykket er en sammenfattende beskrivelse af de åndelige, samfundsmæssige, politiske og moralske tendenser i Danmark og i Europa i tiden efter 1830.

²¹ Jf. fire dage tidligere det såkaldte folketog til Christiansborg tirsdag den 21. marts 1848. Denne prædiken er Grundtvigs første prædiken efter denne martsrevolution, som betød, at de liberale politiske kræfter overtog den politiske førerrolle i Danmark.

²² Grundtvig anskuer begivenhederne i Europa i februar-marts 1848 set ud fra de europæiske fyrsters og kongehuses synspunkt.

²³ Det, som man i gamle dage betragtede som en "Klogskab", bliver nu af de revolutionære kræfter forkastet som en "Daarskab".

²⁴ De sande kristne må nu i februar-marts 1848 nødvendigvis føle en bekymring, frygt og ængstelse ved de politiske omvæltninger i Danmark og i Europa.

²⁵ Jesu Kristi kongerige er et rige, som i formen er som alle andre riger og stater. Det har en "besynderlig Indretning", "Embedsmænd", en "Regiering", en "Over-Magt", love, normer, en kultur, et modersmaal, en konge og et folk –

Klang i de Indfødtes Mund, og Øren, som gienlyder i deres Hjerter, en egen Lyd og Klang, som de Fremmede vel med Konst kan efterabe, men aldrig ret tilegne sig (...)

at det Danske

Folk og Rige, der ogsaa høre til de allerældste i Verden, har altid haft en dyb Følelse deraf, at splidagtige Riger forgaar og splidagtige Huse forfalde, har altid ønsket at bevare Aandens Eenhed i Fredens Baand²⁶, og har derfor altid, i samme Grad, som der var Frihed, udmærket sig fra alle de andre Verdens-Folk ved langt mere mild og menneskelig Retfærdighed, Fred og Glæde, vil derfor ogsaa herefter, under den frie Forfatning, vundet uden Vold og Blodsudgydelse, klarlig udmærke sig og vise det yndigste Billede, som kan sees i denne Verden, af den Frihed, den Lighed og det Broderskab, som nu igien hele Verden raaber paa og lover sig selv, men som dog i Sandhed kun findes i Guds Rige, aandelig og hjertelig her i Tro og Haab og Kiærlighed (...)

3die Faste-Onsdag 1848 -- Den 29. marts 1848:

Naar vi i Sandhed sige: det [Jesu Christi Kongerige] er det eneste Rige paa Jorden, hvori der findes Frihed, Lighed og Broderskab (...)

da gjør vi aabenbar alt vores til, at hele Verden

baade kan forstaae hvad der menes med Christi Rige, og kan mærke, at det er langt lykkeligere end noget af denne Verdens Riger, hvor man vel kan love men aldrig holde saa store Ting [Frihed, Lighed og Broderskab] (...)

Og alle hvem der nu ønsker i Sandhed at vinde Frihed, Lighed og Broderskab i den anden Verden, som dog ogsaa findes paa Jorden hos Menneskens Børn, i Aandens og Hjertets Verden, dem kan vi sige vis og klar Besked om hvorved Christus, som er Sandheden selv, skænker alle sine Undersaatter de mageløse dyrebare Gaver.

"Christenfolket" – som formelt svarer til og som eksisterer parallelt med det, som vi finder i verdens mange riger og lande.

²⁶ Udtrykket "Aandens Eenhed i Fredens Baand" optræder et meget stort antal steder i Grundtvigs prædikener som en sammenfatning af det særlige ved det gode samfund. Et samfund med indbyrdes strid eller diskussion er et hus i splid med sig selv, og det vil snart gå under.

Frihed	Lighed	Broderskab
Tro	Haab	Kiærlighed
den Hellig-Aand	Sønnen, Jesus Christus	Gud Fader
begyndelsen	midten, forløbet	enden, målet
Personen befries fra sin oprindelige udyd ved at han forlader Verden og ophører med at være en slave af det jordiske eller umoralske. Jf. Israel ud af trællehuset: Exodus.	Et menneske opnår en voksende Lighed med sin mester og vokser ud af sin oprindelige egenartethed og særprægethed. Alle har lige adgang til goderne men alle er ikke kommet lige langt på vejen. Alle er ikke lige værdifulde eller fortjenstfulde. ²⁷	Personen er blevet eet med sin mester og alle er eet og elsker hinanden som lemmer på det samme legeme. Broderskab er uføreneligt med uenighed eller forskellige værdier.

²⁷ Man kan godt i en meget abstrakt forstand sammenligne Grundtvigs opfattelse af lighed med den berømte og berygtede sætning fra bogen Animal Farm eller på dansk Kammerat Napoleon: "Vi er alle lige, men nogle er mere lige end andre". I en vis forstand siger Grundtvig det samme som kammerat Napoleon: Vi er alle lige men nogle er mere lige end andre! Men det er på den anden side helt afgørende at sige at Grundtvigs tanker er helt usammenlignelige med sådanne formuleringer i det 20. århundrede. Grundtvig lever i et førindustrielt samfund. Grundtvig er hverken fascist eller stalinist for sådanne ideologier hører hjemme i og giver kun mening i et industrialiseret moderne samfund. Ordene har ikke den samme mening i så forskellige samfund. Det ville være en grov anakronisme at sige at Grundtvig var en slags fascist eller stalinist. Den omtalte bog Animal Farm var en satire over stalinismens Sovjetunion. Bogen blev udgivet af den engelske journalist og forfatter Eric A. Blair (1903-1950), som er kendt under pseudonymet George Orwell. Animal Farm blev færdigskrevet i 1944 og trykt i 1945 og var ment som en kritik af og satire over det stalinistiske system som i en vis forstand udsprang af gode principper og hensigter. Eric A. Blair deltog i den spanske borgerkrig i kampen imod fascistene og Franco. Han tilhørte det venstreorienterede og socialistiske miljø i England men han blev en indædt kritiker af det stalinistiske system.